

УДК 340.12:124.5

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.1.19>

Тодорова С. М.

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії і права
Одеського національного технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-8606-3018

СЕНС ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Актуальність теми. Проблема сенсу життя людини залишається однією із фундаментальних тем філософських досліджень. Особливо в умовах кризових ситуацій у житті або надзвичайних суспільних процесів, в умовах переживання війни гострота проблеми сенсу життя не зменшується, а, навпаки, ще більше зростає. Тому проблема пошуку сенсу життя, осмисленого проживання життя є актуальною і стає постійним предметом філософської рефлексії. З одного боку, соціальне життя надає людині розширення можливостей смислового вибору, але з іншого боку, зберігаються обмеження соціальних можливостей їх реалізації, що призводить до того, що пошук сенсу життя людини стає серйозною філософською проблемою.

Мета статті – розглянути можливості філософського осмислення аксіологічних основ сенсу життя людини у сучасному суспільстві.

Методи дослідження – використано загальнонаукові методи формальної логіки (дедукції, індукції, аналогії, аналізу, синтезу), а також аксіологічний метод. **Результати дослідження.** Сенс життя людини унікальний і специфічний, тому що має знайдений і здійснений тільки самою людиною, осмислений людиною як розуміння того, заради чого варто прожити своє життя. Визначено сенс життя як характеристику стану ціннісно-смислової наповненості людини, осмисленості власних цінностей та внутрішніх спонукальних установок, що спонукають визначати власний життєвий шлях і прагнути його реалізації. Зазначено, що для людини, її екзистенційної природи має сенс лише те, що значиме до її життя, те, що здатне якісно перетворювати людину, робити її цілісною, гармонійною, затребуваною в соціальному бутті. Зроблено порівняльний аналіз співвідношення понять «сенс» і «цінність». Існує відома тотожність між поняттями «цінність» та «сенс», хоча й очевидно, що вважати їх синонімічними недоцільно. Зазначено, що складнощі з реалізацією і навіть усвідомленням смислів життя мають дві складові: особистісну та соціальну, які між собою переплетені. Зроблено висновок, що сенс життя людини визначає стан її смислової наповненості, вершиною розвитку її особистісного потенціалу. Як унікальна за своєю духовною суттю кожна людина, так і є унікальним її сенс життя, її особливе призначення або місія.

Ключові слова: сенс життя, аксіологічні основи сенсу життя, сенсожиттєва реалізація людини, цінності, любов, філософська рефлексія.

Актуальність проблеми. Проблема сенсу життя людини залишається однією із фундаментальних тем філософських досліджень. Особливо в умовах кризових ситуацій у житті або надзвичайних суспільних процесів, в умовах переживання війни, гострота проблеми сенсу життя не зменшується, а, навпаки, ще більше зростає. Тому проблема пошуку сенсу життя, осмисленого проживання життя є актуальною і стає постійним предметом філософської рефлексії. З одного боку, соціальне життя надає людині розширення можливостей смислового вибору, але з іншого боку, зберігаються обмеження соціальних можливостей їх реалізації, що призводить до того, що пошук сенсу життя людини стає серйозною філософською проблемою.

Мета статті – розглянути можливості філософського осмислення аксіологічних основ сенсу життя людини у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед українських дослідників, які звертались до аналізу проблеми сенсу життя треба відзначити, зокрема, роботи С. Кримського, М. Поповича, Н. Трубнікова, В. Шинкарука.

При аналізі евристичних можливостей дослідження сенсу життя в сучасній українській філософії ми орієнтуємось на роботи Ю. Бродецької, І. Голубович, О. Лісеєнко, В. Малахова, В. Туренка. Для нашого дослідження важливим для аналізу екзистенційно-онтологічних основ сенсу життя людини є робота Ю. Бродецької «Етика спів-буття: екзистенційно-онтологічні основи людського життя» [1]. Ю. Бродецька у контексті аналізу онтологічних основ сенсу життя зазначає важливий зв'язок сенсу з оточуючим світом, та вважає, що істинний сенс життя виступає «екзистенцією духовної природи людини». [1, с. 234].

Важливим для окреслення агапелогічних контурів сенсу життя сучасної людини є праця О. Лісеєнко «Філософське осмислення сенсу життя крізь призму агапелогічного підходу». Дослідниця зазначає, що агапичний смисл життя в любові пов'язаний з «міжособистісним, соціально-комунікативним виміром любові», і любов є онтологічним базисом справжнього людського буття, «своєрідною кульмінацією людського світоставлення» [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашому повсякденному житті та в науковому обороті є категорія, яка, з одного боку, фундаментальна за своєю суттю та надзначає для будь-якої мислячої особистості – це сенс життя. Як стверджує В. Франкл у своїй роботі «Людина у пошуках справжнього сенсу», пошук сенсу життя – це вроджена мотиваційна спрямованість людини, яка є основним двигуном її розвитку, а не «вторинна раціоналізація» [3].

Сенс життя людини унікальний і специфічний, тому що має знайдений і здійснений тільки самою людиною, осмислений людиною як розуміння того, заради чого варто прожити своє життя. Коли людина знаходить сенс свого життя, вона «здатна жити і навіть померти заради своїх ідеалів і цінностей...» [3]. Але в цьому дискурсі мова не йде про «псевдоцінності» (гроші, слава тощо), які є лише симулякром, що підміняють людині можливість бути собою, симулюють щастя і успіх в житті, але не наповнюють глибинним, реальним змістом [4].

Сенс життя, як і більшість аспектів людського буття, виходить за межі матеріального існування. Сенс життя – це проблема, яка стосується найважливіших цінностей людини, людської душі. Можна згадати у цьому зв'язку, що Сократ вважав вищим сенсом людського буття – прагнення до істини, яка є вище благо, добро [5]. Мова йде про ті фундаментальні аспекти, що формують в людині її власну, справжню екзистенцію.

Так що ж таке сенс життя як наукове поняття? Якщо звернутися до етимології поняття «сенс», то воно відповідає значенню «істинний, справжній» [6]. Тому використання терміну «сенс життя» відкриває можливості дослідження справжнього людського життя, мету життя, яке сповнює людину, «наділяє відповідними її людському буттю аспектами – бути цілісною, творчою, щасливою» [1].

Визначення поняття сенсу у філософському дискурсі ставить завдання розглядати питання про існування об'єктивного сенсу в житті та універсумі або, навпаки, можливості конструювання сенсу на основі суб'єктивного сприйняття та індивідуального досвіду. Один із аспектів цього питання полягає у розумінні, чи є сенс визначений об'єктивно, якісно, чи можливість його творення пов'язана з природою людської реальності.

Під сенсом життя нами мається на увазі характеристика стану цінісно-сміслової наповненості людини, осмисленості власних цінностей та внутрішніх спонукальних установок, що спонукають визначати власний життєвий шлях і прагнути його реалізації.

Для людини, її екзистенційної природи, має сенс лише те, що значиме для її життя, те, що здатне якісно перетворювати людину, робити її цілісною, гармонійною, затребуваною в соціальному бутті. Тому самореалізація людини у любові, сім'ї, творчості, стосунках з близькими – може стати сенсом її життя. Все, що сповнено любов'ю, добром, істиною – може мати сенс, цінність, значення, оскільки здатне наповнювати життям. Для того, щоб щось набуло для людини сенсу, цінності, необхідно, щоб воно було пов'язано з чимось цінним для життя людини. Ні творчість, ні сім'я, ні дружні стосунки можуть не мати для людини сенсу, якщо вони не сповнені любові. Без любові вони втрачають свою цінність, призначення, як і людина без любові втрачає себе. Як зазначив В. Франк, любов – це «найбільше чудо і вища мета, до якої тільки може прагнути людина» [3].

Аналізуючи проблему сенсу життя, ми не можемо обійти питання співвідношення понять «сене» і «цінність». Існує відома тотожність між поняттями «цінність» та «сене», хоча й очевидно, що вважати їх синонімічними недоцільно.

Поняття цінності – це одне з фундаментальних філософських понять, яке виступає як невід'ємна частина культури, суспільства і індивіда, відображаючи його переконання, прагнення та призначення. У сучасній філософській літературі під цінністю розуміють певне соціальне визначення об'єктів навколишнього світу, що відображає їх значимість для людини або суспільства.

Філософське осмислення проблематики цінностей у контексті дослідження сенсу життя починається з визначення того, що справді є важливим і цінним в житті. Чи є цінності об'єктивними, незалежними від суб'єктивного сприйняття, чи, навпаки, вони залежать від індивідуальних переконань та культурних впливів.

Категорія «сене» куди глибша для людської свідомості, ніж поняття цінності. Коли говорять про сене, мають на увазі те, що осмислене усвідомлено, а не спонтанно, імпульсивно, безвідповідально, нарешті. Тим більше вже давно затвердилось уявлення про те, що людина живе саме «осмислено», а не «ціннісно». І, навпаки, коли намагаються когось негативно оцінювати, частіше кажуть, що він діє, здійснює вчинки «безглуздо», чи взагалі його існування «безглузде».

У межах порівняльного аналізу категорій «цінність» і «сене» також зазначимо, що у людини має бути і життєві цінності, і сене життя. Якщо людина знаходить сене життя, це обов'язково супроводжується набуттям якихось цінностей, у яких сене отримує своє вираження, прояв, виразну форму, цілепокладання. А ось наявність цінностей навряд чи автоматично передбачає чітке усвідомлення сенсу життя. Для ілюстрації відмінностей між цінністю і сенсом, що народжується, можемо навести такі приклади своєрідних «розшифровок» цінностей у смислових інтерпретаціях: цінність – «родина», сене родини – створити міцну сім'ю, виховати дітей, ін.; цінність – «кохання», сене кохання – щирі почуття з коханим, основа сімейних взаємин, ін.

Отже, можемо зазначити, що дослідження сенсу життя за допомогою аксіологічного підходу має не тільки теоретико-методологічне, а й практичне значення. Аксіологічний підхід визнає різноманіття цінностей, які можуть визначати сене життя для різних осіб. Для однієї людини найважливіша цінність може полягати в творчому самовираженні, для іншої – у взаємодії з коханою людиною. Такий індивідуалізований підхід враховує різноманіття світосприйняття та поглядів особистості. Ідея про те, що досягнення цілей або реалізація цінностей приносить особисте задоволення та емоційне благополуччя, стає важливою частиною аксіологічного розуміння сенсу життя.

Використання аксіологічної методології у дослідженні сенсу життя людини є ключовим кроком для розкриття глибинних деталей її існування. Аксіологічний підхід відкриває можливість глибокого розуміння, як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що формують сутність і ціннісний фундамент людського життя. Крім того, цей підхід підкреслює важливість етичних аспектів у розгляді сенсу життя. Цінності нерідко виступають як фільтр, через який людина вирішує, що для неї є важливим та чому вона готова приділити увагу та енергію. Евристичний потенціал використання аксіологічного підходу також полягає в тому, що він дозволяє враховувати культурні, історичні, та індивідуальні відмінності при розгляді сенсу життя людини.

Треба визнати, що людство живе в системі самовідтворення загроз для надання сенсу/сене власного існування. Питання про наявність зовнішніх і внутрішніх загроз для надання сенсу існування окремої особистості, невеликої групи, держави чи людства в цілому є значущим, оскільки саме від відповіді на нього залежать реальні методи соціального конструювання майбутнього світу. Ще раз підкреслимо, що загрози та страхи можуть породжувати смисли. Ми вже згадували про нетотожність сенсу «родини» та цінність в «родині». Адже навіть те, що ми звично називаємо «родина як цінність» для багатьох людей на перевірку виявляється похідною від загроз і страхів. І вони (може і публічно не зізнаючись у цьому) бачать смисли в сім'ї в подоланні страхів перед старістю, самотністю, громадською думкою. Або, наприклад, «гроші як цінність» можуть мати у своїй підставі сене їхнього нестримного заробляння як похідної від страху злиднів.

Осмилення сенсу життя людини не може вважатися раціональним, якщо не звернутися до огляду причин, які зумовлюють складності, істотне обмеження і навіть неможливість реалізації сенсу життя людиною.

Цілком очевидно, що складнощі з реалізацією і навіть усвідомленням смислів життя мають дві складові: особистісну та соціальну, які між собою переплетені.

В особистісному вимірі принаймні можна сказати про наступні «обмежувачі»:

– Обмеженість у часі. Ми вже зазначали, що людина усвідомлює швидкоплинність свого життя, а отже: «Чи варто навіть намагатися?»;

– Обмеженість у соціальних ресурсах. "Що я можу в даному конкретному місці, в певних «скромних» умовах?"

– Обмеженість фізичних, психологічних, моральних сил. Це значною мірою результуюча двох попередніх позицій.

Звичайно, усі наведені складові взаємопов'язані та можуть взаємозумовлювати одна одну.

Серед причин, що найбільш активно впливають на гальмування пошуків і реалізацію сенсу життя, відзначимо такі соціальні обмежувачі, як конформізм, соціальна нерівність, мілітаризм і безпека та ін.

При оцінці причин, що знижують прагнення до пошуку сенсу життя, необхідно враховувати і такий фактор як «доля», «фатальність», «випадок». Тобто мова йде про життєві ситуації, коли відразу (навіть миттєво) життя людини, групи, цілих держав може змінитися кардинально. І всі, в тому числі й ретельно вибудовуванні смисли життя, м'яко кажучи, втрачають свою актуальність. Автокатастрофа, терористичний акт, війна, аварія на атомній електростанції та ін. мають один і той же результат – загибель рідних (особливо дітей), злам звичного ритму та умов існування, що призводить до руйнування звичних сенсожиттєвих орієнтирів. У той же час, в кризових життєвих ситуаціях людина здатна осмислити сенс свого життя, переоцінити систему цінностей. Саме тоді, коли надається можливість проявити ті якості, що приховані у потенціалі людини, переоцінити цінності, людина може пізнати власну природу, сенс свого життя [7].

Таким чином, філософське осмилення сенсу життя дозволяє інакше поглянути на цілий ряд звичних у соціогуманітарних науках понять. Наприклад, добре відомий феномен нереалістичного оптимізму можна вважати як закон зменшення сенсожиттєвих домагань або закон спрощення сенсу життя. Значній більшості людей доводиться задовольнятися скромними соціальними ролями і відповідно зменшувати свої «смыслові планки». Це є наслідком кількох причин. З одного боку, через невідповідність особистих амбіцій реальним здібностям людини, з іншого – неможливістю реалізації глибокого особистісного потенціалу через тиск зовнішніх умов і умовностей, про які вже йшлося.

Висновки. Кожна людина здійснює пошук власного сенсу життя та його реалізації. Тільки самостійно та усвідомлено людина знаходить сенс свого життя, котрий народжується у прагненні пізнати себе. Самопізнання стає можливістю кожній людині знайти та реалізувати сенс свого життя.

Аксіологічна семантика сенсу життя потребує подальшої глибокої філософської рефлексії. Саме аксіологічний підхід до дослідження сенсу життя може сприяти осмиленню багатогранності людської природи, глибокого розуміння та активного формування значущості людського буття.

Сенс життя людини визначає стан її смислової наповненості, вершиною розвитку її особистісного потенціалу. Як унікальна за своєю духовною суттю кожна людина, так і є унікальним її сенс життя, її особливе призначення або місія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродецька Ю. Етика спів-буття: екзистенційно-онтологічні основи людського життя. Дніпро, 2021. 272 с.
2. Лісеєнко О. Філософське осмилення сенсу життя крізь призму агапелогічного підходу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Одеса : Гельветика, 2023, № 1. С. 61–65.
3. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Х., 2000. 160 с.

4. Малахов В. Право бути собою. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 336 с.
5. Платон. Діалоги. К, 1999. 395 с.
6. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=sens>
7. Бродецька Ю. Метаморфози сучасної філософії. Частина 1 Мова буття. Дніпро, 2023. 248 с.

REFERENCES

1. Brodetska Y. (2021) Etyka spiv-buttya: ekzystentsiyno-ontolohichni osnovy lyuds'koho zhyttya. [Ethics of co-existence: existential and ontological foundations of human life]. Dnipro. 272 s. [in Ukrainian].
2. Liseyenko O. (2023) Filosofske osmyslennya sensu zhyttya kriz pryzmu ahapelohichnoho pidkhodu. [Philosophical understanding of the meaning of life through the prism of the agapelological approach]. Perspektyvy. Sotsialno-politychnyy zhurnal. Odesa : Helvetyka, № 1. S. 61–65 [in Ukrainian].
3. Frankl V. (2000) Lyudyna u poshukakh spravzhn'oho sensu. [People in search of a good sense]. Kharkiv. 160 s. [in Ukrainian].
4. Malakhov V. (2008) Pravo buty soboyu [The right to be yourself]. Kyiv. 336 s. [in Ukrainian].
5. Platon (1999) Dialohy. [Dialogues]. K. 395 s. [in Ukrainian].
6. Onlayn etymolohichnyy slovnyk [Online etymology dictionary]. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=sens> [in English]
7. Brodetska Y. (2023). Metamorfozy suchasnoyi filosofiyi. Chastyna 1 Mova buttya. [Metamorphoses of modern philosophy. Part 1 The language of existence]. Dnipro. 248 s. [in Ukrainian].

Todorova S. M.

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of philosophy and law
Odesa National University of Technology
112, Kanatna str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8606-3018

THE MEANING OF HUMAN LIFE AS A SUBJECT OF PHILOSOPHICAL REFLECTION

Actuality of theme. *The problem of the meaning of human life remains one of the fundamental topics of philosophical research. Especially in the conditions of crisis situations in life or extraordinary social processes, in the conditions of experiencing war, the acuteness of the problem of the meaning of life does not decrease, but, on the contrary, increases even more. Therefore, the problem of finding the meaning of life, meaningful living of life is relevant and becomes a constant subject of philosophical reflection. On the one hand, social life provides a person with an expansion of the possibilities of meaningful choice, but on the other hand, the limitations of the social possibilities of their implementation remain, which leads to the fact that the search for the meaning of a person's life becomes a serious philosophical problem. The purpose of the article is to consider the possibilities of philosophical understanding of the axiological foundations of the meaning of human life in modern society. Research methods – general scientific methods of formal logic (deduction, induction, analogy, analysis, synthesis) and axiological method were used. Research results. The meaning of a person's life is unique and specific, because it has to be found and realized only by the person himself, understood by the person as an understanding of what is worth living his life for. The meaning of life is defined as a characteristic of a person's value-semantic fullness, the meaningfulness of one's own values and internal motivational attitudes that encourage one to determine one's own life path and strive for its realization. It is noted that for a person, his existential nature, only that which is significant to his life, that which can qualitatively transform a person, make him whole, harmonious, and in demand in social being, makes sense. A comparative analysis of the relationship between the concepts "meaning" and "value" was made. There is a known identity between the concepts of "value" and "meaning", although it is obvious that it is not appropriate to consider them synonymous. It is noted that difficulties with realizing and even realizing the meaning of life have two components: personal and social, which are intertwined. It was concluded that the meaning of a person's life determines the state of his meaningfulness, the peak of the development of his personal potential. Just as each person is unique in his spiritual essence, so is his meaning of life, his special purpose or mission.*

Key words: *the meaning of life, axiological foundations of the meaning of life, meaningful life realization of a person, values, love, philosophical reflection.*